

Otroštvo pod mavrico

Raziskave, razprave in družinske realnosti

Uvod

Otroci, ki odraščajo z dvema staršema istega spola, ki sta v partnerskem razmerju, postajajo čedalje bolj vidni v javnem prostoru, predvsem ko se nanje nanašajo politične razprave, vezane na spremembe v evropskih in drugih zakonodajah. Vendar to običajno ne pomeni, da imajo v njih tudi svoj glas, da so njihove izkušnje zares relevantne za razpravo, ampak so predvsem 'objekt' znotraj diskurzivnih praks, kjer se njihovi domnevni interesi uporabljajo v argumentacijah (predvsem) nasprotnikov in zagovornikov enakih pravic za vse različne oblike družinskega življenja.

Tovrstnim razpravam je bilo mogoče slediti tudi v Sloveniji, najbolj intenzivno predvsem v prvih mesecih leta 2012, pred referendumom o Družinskem zakoniku. V nobeni od razprav, kjer je bila osrednja tema podpihovanje sovražnosti in zburjanje moralne panike z izjavami o neustreznosti družinskega življenja z dvema staršema istega spola na eni strani, in dokazovanje nasprotnega na drugi, ni bilo prostora za glas otrok, ki živijo v navedenih družinah. Zakaj je bilo tako, je mogoče najti več ustreznih interpretacij, navajam le tri pomembnejše 'tokove':

- V razpravo sploh niso bili povabljeni, četudi bi se čutili interpelirane, da spregovorijo (ker otroci in mladi ne veljajo za polnopravne sogovornike, npr.).
- V razpravo bi lahko bili povabljeni, vendar se interpelaciji niso odzvali zaradi strahu pred homofobijo (otroci in starši so ocenili, da je v Sloveniji 'prenevarno' izkazovati kakršnokoli, četudi posredno navezavo na istospolno usmerjenost).
- Ker razprava pravzaprav ni bila o njih, se niso niti čutili interpelirane (pobudnikov razprave, torej nasprotnikov nove zakonodaje, pravzaprav ni zanimalo, kaj je realnost teh otrok in mladih).

Koliko je bila razprava pravzaprav zares o otrocih, ki odraščajo v družinah, kjer sta oba starša istega spola, je pokazala tudi raven ignorance (s strani nasprotnikov nove zakonodaje) znanstvenih razprav in raziskav na področju tovrstnih družin, še posebej izidov in izzivov za otroke in mlade, ki v njih odraščajo.

¹ Družine, kjer sta oba starša istega spola in sta v partnerskem razmerju, nosijo v strokovni literaturi in družbenih poimenovalnih različne oznake (istospolne, netradicionalne itd., za razpravo o tem glej: Sobočan, 2009; Kuhar in Sobočan, 2010). Izraz 'mavrične družine' odločneje uvaja pred kratkim izdana publikacija *Mavrične družine grejo v šolo* (Zaviršek in Sobočan, 2012).

Raziskave s področja istospolno usmerjenih staršev in družin ter otrok, ki odraščajo v njih

Raziskav na navedenem področju je na voljo že precej, segajo pa vse v 80. leta prejšnjega stoletja (za pregled razprav glej npr. Parks, 1998; Tasker, 1999; Stacey in Biblarz, 2001; Anderssen et al., 2002; Perrin, 2002; Lesbian & Gay Parenting, 2005; Gartrell in Bos, 2010). Te študije so pokazale, da ni razlik med otroki, ki odrastejo v istospolnih družinah, in tistimi, ki odrastejo v različnospolnih družinah, ne v otroštvu, ne v mladosti, ne v odrasli dobi. Ameriško pediatrično združenje (Perrin, 2002) in Ameriško psihološko združenje (Lesbian & Gay Parenting, 2005) sta izdala poročila, ki zajemajo pregled številnih raziskav o starševstvu, odraščanju ipd. v mavričnih družinah,¹ in obe dokazujeta, da empirični podatki in ugotovitve ne podpirajo splošnih predsodkov in stereotipov o življenju v družinah, kjer sta starša istega spola. Raziskave so pokazale, da gre otrokom v osebni in socialnem razvoju dobro (največ raziskav je o družinah z dvema staršema ženskega spola), da ne doživljajo kriz ali stisk v duševnem zdravju nič pogosteje kot osebe, ki so odrasle v različnospolnih družinah (Golombok et al., 1983; Patterson, 1994; Tasker in Golombok, 1997; Chan et al., 1998; Wainright et al., 2004), da ne doživljajo več vrstniškega nasilja kot drugi otroci (Tasker in Golombok, 1997; Vanfraussen et al., 2002; Lindsay et al., 2006), da njihova spolna usmerjenost ni pogosteje homoseksualna kot pri populaciji, ki je odrasla v različnospolnih družinah, in da so njihove spolne vloge jasno definirane (Tasker in Golombok, 1997; Golombok, 2000; Wainright et al., 2004). Nekatere študije govorijo tudi o kvalitetnejšem in enakovrednejšem odnosu med starši in otroki v mavričnih družinah v nasprotju s številnimi heteroseksualnimi družinami (Flaks et al., 1995; Brewaeys et al., 1997; Golombok et al., 1997; Chan et al., 1998a). Kakovost odnosov med otroki in nebiološkimi starši je primerljiva z odnosi med otroki in biološkimi materami (Vanfraussen et al., 2002; Bennett, 2003). Hkrati raziskave jasno kažejo, da spolna usmerjenost staršev ni relevantna za razvoj otrok (npr. Ryan-Flood, 2009). Raziskave dokazujejo, da procesi znotraj družine (npr. kakovost starševstva in navezanost) pomembno vplivajo na otrokov razvoj, nima pa takšnega vpliva struktura družine (npr. koliko staršev ima otrok in katerega spola so). To so ugotovili z različnimi raziskavami o družinah – tako z raziskavami znotraj družin, v katerih so otroci in starši povezani biološko, kot tudi z raziskavami o družinah, v katerih so bili otroci posvojeni, pa tudi z raziskavami v družinah s heteroseksualnimi starši in v družinah s homoseksualnimi starši (npr. Erich et al., 2009; Lansford et al., 2001; Chan et al., 1998). Tudi novejša raziskava raziskovalcev Farr, Forrsell in Patterson, ki so primerjali istospolne in različnospolne družine, v katerih so bili otroci posvojeni, je pokazala, da so procesi v družini pomembnejši kot struktura družine: ne glede na spolno usmerjenost staršev so otroci najboljše odraščali v družinah, v katerih so starši npr. uporabljali učinkovite vzgojne tehnike in bili zadovoljni v svojem partnerskem odnosu (Farr et al., 2010).

Pregled raziskav s področja družin z dvema materama ali dvema očetoma pa ne kaže zgolj na to, da spolna usmerjenost odraslih ne vpliva niti na zmožnosti starševstva niti na razvoj otrok, ki z njimi odraščajo, ampak nazorno oriše tudi, kakšen je raziskovalni interes v zvezi z otroki in njihovim otroštvom in odraščanjem. Večji del raziskav o otrocih iz neheteronormativnih družin je namreč usmerjen k raziskovanju tveganj in psihosocialnih izidov pri otrocih, predvsem zato, ker je fokus raziskav na tem področju primarno vezan na pridobivanje informacij glede osrednjega vprašanja: ali je življenje z dvema (istospolno usmerjenima) staršema istega spola

kakorkoli pomanjkljivo ali tvegano? Raziskovalno zanimanje govori predvsem o tem, da se tudi znanstvene epistemologije ne morejo izogniti zahtevam heteronormativnosti, ki prežema naše družbeno življenje. Raziskovalni interes bi se zagotovo moral od dokazovanja 'ustreznosti' tovrstnega družinskega življenja premakniti k ugotavljanju, zakaj so nekatere družinske oblike še vedno izključene in marginalizirane (socialno, pravno itd.), ter kako se ohranjajo diskurzi o njihovi 'drugačnosti' in 'pomanjkljivosti' (Hicks, 2005; Sobočan, 2011a). Še pomembnejše od tega, posebej dragocene so/bodo študije, ki se zares osredinjajo na izkušnjo otrok (ne pa zgolj na vidike 'ustreznosti' njihove vedenjske, psihološke, socialne in spolne prilagojenosti, celo normativnosti), zunaj tangente primerljivosti in primerjanja z normo (torej z otroki, ki odraščajo z mamo in očetom) in iskanja drugačnosti na predpostavki drugosti (*otherness*). Gre torej za antropološke, etnografske in sociološke raziskave, kjer so v središču otroci in mladi – njihova pričevanja, razumevanja, izkušnje in prakse, ki izhajajo (tudi) iz konteksta odraščanja z dvema materama ali dvema očetoma.

Takšne raziskave lahko naredijo še korak naprej od zgodb o žrtvah in zgodb o uspehu, ki trenutno dominirajo pri raziskovanju tovrstnih družin. Narativi v prvem sklopu govorijo o »inherentni drugačnosti« otrok zaradi njihovih družinskih okoliščin: ta je potencialno povod diskriminacije in nasilja, zato takšni narativi kličejo in legitimirajo politično akcijo k enakosti, ki jo utemeljujejo skozi drugačnost. Narativi v drugem sklopu govorijo o tem, da so ti otroci »absolutno enaki, takšni kot vsi«, in na podlagi 'istosti' utemeljujejo pravico do enakosti. Čeprav so si ti narativi na prvi pogled nasprotni (kar implicira 'avtentičnost' enih in 'neavtentičnost' drugih), pa se pravzaprav ne izključujejo, saj je mogoče različne vidike življenja in odraščanja v družinah legitimno opazovati in koncipirati z več gledišč – razlika v gledišču ustvarja le različno kontekstualizacijo, ne zmanjšuje pa 'resničnosti' ugotovitev. Prvi sklop namreč po navadi govori predvsem o odzivih družbe (okolice, vrstnikov itd.) na otrokovo družinsko realnost, drugi sklop je usmerjen k raziskovanju osebnostnega razvoja, prilagojenosti in dosežkov otrok. Oboji narativi so za razumevanje družinskega in družbenega življenja izjemno pomembni, vendar – prvi otroke viktimizirajo, da bi odgovorili na določena vprašanja, drugi jih z istim ciljem unificirajo, izbrisujejo njihovo specifično izkušnjo. Oboji narativi tudi utrjujejo pomen heteronormativnosti. Čeprav ugotovitve raziskav govorijo o otrocih, in pogosto tudi zanje, pa jih obenem tudi objektivirajo: nujna je torej še tretja komponenta – narativi, kjer ti otroci zares spregovorijo, z zmanjševanjem tega, koliko je v merilni instrument vpeta vnaprejšnja anticipacija njihove drugačnosti ali prisila v istost.

Družine: težave s spolom in spolno usmerjenostjo

Koncepta drugačnosti in istosti govorita predvsem o tem, da se oboji narativi ne morejo izviti heteronormativnosti (in jo zato tudi do neke mere utrjujejo). Norma heteroseksualnosti in pripadajočih spolnih vlog ter predvsem binarna delitev na normo in nenormo je temelj, referenčna mreža večine interakcij. Večina raziskav do zdaj je torej merila predvsem okoljske dejavnike, ki vplivajo na otroštvo in na razvoj otrok (družbene in družinske dejavnike: prepletanje interakcij med otrokom, njegovo/njeno družino in okolico): brez upoštevanja teh, ključnih dejavnikov, si raziskovanja otroštva sploh ni mogoče predstavljati. Zato so novi pristopi v raziskovanju otroštva v družinah, kjer sta oba starša istega spola, velik epistemološki izziv: tako kot 'opazovalci' lahko opazujejo le skozi svoje kontekstualno stališče, ki je vnaprej omejeno z

določnim okvirom, tako se tudi 'opazovani' nanje odzivajo na način, ki se je izoblikoval skozi iste družbene norme in pričakovanja. Glavna os teh pričakovanj in konceptualizacij je seveda homoseksualnost. Tisto, kar še posebej spreminja kontekst, je spolna usmerjenost staršev, s katerimi otrok odrašča, oz. predvsem družbeno prepoznanje oz. nedvoumnost, da otrok odrašča z istospolno usmerjenimi odraslimi. Družinsko življenje se konstruira na veliko načinov, v obliki, ki jo navajam (dva starša istega spola), je mogoče identificirati nekaj kombinacij: nekateri otroci živijo z dvema ženskama (npr. mamo in babico), drugi imajo dva očeta (npr. biološkega in socialnega – novega partnerja mame); veliko otrok pa odrašča tudi z odraslimi, ki ne prakticirajo (le) heteroseksualne spolnosti. Kljub temu pa zaskrbljenost in nestrpnost povzročata predvsem ena od teh kombinacij: starša istega spola, ki v svoji partnerski zvezi prakticirata homoseksualnost. Zakaj je prav ta kombinacija družbeno tako zelo sporna? Dve vstopni točki se zdita še posebej goreči: neprikrita homoseksualnost in vprašanje delitve dela med spoloma.

Četudi morda homoseksualnost postaja tudi v medosebnih odnosih depatologizirana in so homoseksualni posamezniki in skupine manj demonizirani in izključeni kot nekoč, pa tovrstno 'sprejemanje' pogosto še vedno vključuje zavezanost k in prakticiranje molka o identiteti lastne spolnosti ali celo 'načina življenja'. Smith npr. piše o tem, da je 'homoseksualni državljan' v zameno za nekatere pravice do sprejetosti v družbi zavezan, da ostaja glede svoje seksualnosti zaprt znotraj družbeno in pravno določenih meja zasebnosti (Smith v Richardson, 2000: 269).

Ward in Winstanley (2003) uporabljata pojem 'odsotna prisotnost', s katerim opišeta dinamiko vpliva prisilnega molka med seksualnimi manjšinami; Švab in Kuhar (2005) pišeta o prozornem klozetu in intimnem državljanstvu (Kuhar, 2010), s čimer opišeta prisilo in konsenz k nevidnosti in molku o lastni (isto)spolni usmerjenosti. Homoseksualnost je tako sprejeta, 'dopuščena', dokler odrasli svojo spolno aktivnost ali identiteto omejujejo na zasebne prostore lastnih stanovanj ali neheteroseksualnih okolij, torej v stran od javnega prostora, ki je heteroseksualen. Takšen tesno, vakumsko zaprt (četudi prozoren) mehurček, ki preprečuje kontaminacijo (navidezno spolno nevtralnega) javnega s homoseksualnostjo, postane v primeru družinskega življenja zelo krhek in se hitro razpoči. Čeprav ima večina družin v slovenskem prostoru dobre izkušnje v medosebnih odnosih tudi po razkritju (Sobočan, 2009), pa je strah pred splošno vidnostjo, in predvsem vidnostjo v zakonodaji, ki tudi tovrstnim družinam priznava nekakšen (sicer ne polnopravni) družinski status, generiral precej glasen odpor. Četudi tovrstne družine obstajajo, jim je – kadar starši razkrijejo svojo homoseksualno partnerstvo, in na podlagi tega partnerstva in skrbstvenega odnosa s svojimi (nebiološkimi) otroki zahtevajo status družine – vstop v institucijo družine, kot družbeno prepoznanih odnosov med starši in otroki, prepovedan.

Ta 'prepoved' pa ne izhaja le iz odklonilnega odnosa do (neprikrite) homoseksualnosti, ampak tudi iz odklonilnega odnosa do rušenja uveljavljenih spolnih vlog in pripadajoče delitve dela in moči. Heimes in Weiner (2000) pišeta o treh glavnih izzivih, s katerimi tovrstne družine rušijo ustaljeni red: ideoloških (saj destabilizirajo fiksirane spolne vloge in fantazme o tem, kdo oz. kaj je oz. je lahko mati), strukturnih (saj spreminjajo družinsko konstelacijo, ki je uveljavljena kot edina prava/pravilna) in biogenetskih (reprodukcija, ki velja za eno osrednjih domen normativne družine, ni omejena več zgolj na heteroseksualni spolni odnos, niti na asistenco medicine). Priznavanje različnih oblik družin kot legitimnega družinskega bivanja pomeni predvsem destabilizacijo vloge in primata podobe normativne družine – mati (ki neguje otroke), oče (ki otroke vzgaja) in njuni (biološki) otroci. Čeprav je tovrstna družina pravzaprav novum, uveljavljen nekaj več kot zadnji dve stoletji, je iz perspektive spola, nacio-

nalnih interesov, z ekonomskih vidikov itd. njena ekskluzivnost izjemnega pomena tudi za ohranjanje struktur in odnosov moči v družbi.

Prvi odziv večine na destabilizacijo spolnega reda in kršenje prisilnega molka manjšine je odpor; je poskus okrepiti in znova vzpostaviti razmerja moči, ki so se za trenutek zamajala. Zato je bila ob prvem valu javne vidnosti in zahteve po enaki obravnavi reakcija reaktivna.

Čeprav sem prispevek začela s trditvijo, da postajajo v zadnjem času otroci in mavrične družine, v katerih živijo, čedalje bolj vidni, pa to nikakor še ne izbrisuje njihove nevidnosti, ki se kaže za osrednjo značilnost življenja tovrstnih družin v Sloveniji. Družine namreč svojo družbeno legitimizacijo črpajo predvsem iz dveh virov: bioloških in pravnih vezi. V družinah, kjer sta partnerja istega spola, so po navadi otroci biološko povezani le z enim ali nobenim od staršev; obenem jim naš zakonodajni sistem ne priznava družinskega statusa, saj družina nastane s poroko staršev (ki v Sloveniji ni mogoča med dvema partnerjema istega spola) ali posvojitvijo otroka.² Družbena neprepoznavnost tako obenem hkrati ustvarja in ohranja kulturne drže do neheteroseksualnih družin in partnerstev, ki žal še vedno oblikujejo družbeno nezaželeno obliko družinskega življenja. Prva raziskava o mavričnih družinah v Sloveniji (Sobočan, 2009) je pokazala, da je nepoznavanje tovrstnih neheteronormativnih oblik družinskega življenja skupaj s prevlado bioloških odnosov pogosto povod vprašanjem, kot sta: »Čigav je pravzaprav ta otrok?« in »Katera je otrokova prava mama?« Druga raziskava na področju istospolnih družin pri nas je pokazala, da družinsko življenje mavričnih družin spreminja tako splošne družbene koncepte o tem, kaj/kdo je družina, kot tudi kdo/kaj je starš, ter s tem zamaje tako meje, s katerimi je navidezno ograjena heteroseksualnost, kot tiste, s katerimi naj bi bila ograjena homoseksualnost (Sobočan, 2011a).

² Kolikor je znano, so v Sloveniji trenutno štirim mavričnim družinam tudi pravno priznane starševske vezi v primeru obeh staršev: dva moška para, kjer je šlo za potrditev odločbe o posvojitvi v tujini in dva ženska para, kjer so starševske pravice posledica posvojitve biološkega otroka partnerke.

Domače okolje: moralni homofobi

Kadar se mame in prestopajo ograje, se seveda prebudijo in aktivirajo varuhi meje. Učinki varovanja (navideznih) meja definicij družine so bili v Sloveniji v zadnjem času še posebno vidni v obliki nestrpnosti, sovražnega govora, homofobije, usmerjenih proti tistim, ki domnevno želijo prestopati te meje – homoseksualnim odraslim. Pravzaprav ni avtorjev in raziskav, ki bi se ob razpravi o vidikih homoseksualnosti lahko izognili razpravi o homofobiji, v zadnjem času pa so tudi pri nas že na voljo raziskave, ki kažejo različne oblike homofobičnega nasilja in homofobičnih odzivov (npr.: Velikonja in Greif, 2001; Švab in Kuhar, 2005; Kuhar et al., 2008; Magić, 2008; Maljevac in Magić, 2009; Tuš Špilak, 2010; Kuhar, 2011; Magić in Janjevak, 2011; Kuhar et al., 2011; Kuhar, Humer in Maljevac, 2012). Nekatere od teh raziskav so osredinjene posebej na otroke in mlade (ki so sami homoseksualno usmerjeni) ter njihovo doživljanje odzivov okolice. Pričevanja homoseksualno usmerjenih mladih o izkušnjah z okolico orisujejo odnos do homoseksualnosti v Sloveniji: in tovrstne odzive je mogoče pričakovati v vseh situacijah, ki jih je mogoče povezati s homoseksualnostjo, saj homofobija za svoje tarče ne izbira le homoseksualnih oseb, ampak pravzaprav uporablja 'homoseksualizacijo' za legitimizacijo nestrpnosti, sovražnosti in nasilja. Homofobija je tako mehanizem, ki homoseksualnost uporablja kot orodje, ki sploh omogoča sovražnost: homoseksualnost postane moment, s katerim

³ Glej tudi: 'nova homofobija', ki pomeni nasilje in diskriminacijo proti različnim družbenim skupinam (Kuhar, Humer in Maljevac, 2012: 53; avtorji navezujejo tudi na: Rener, 2009; Ule, 2005; Švab in Kuhar, 2005).

⁴ Homofobija (in homofob) ne označuje le nasilnega, diskriminatornega dejanja ali ideje posameznika ali skupine. Kot pišejo Kuhar, Takacs in Kam-Tuck Yip (2012: 16), lahko govorimo tudi o učinkih »družbenih in kulturnih norm in vrednot, ki eksplicitno in implicitno konstruirajo homoseksualnost kot 'drugega'.«

⁵ Pojem 'moralni homofob' seveda zveni kot oksimoron, vendar gre za posameznika, skupino ali idejo, ki jo je mogoče identificirati kot homofobno, sama sebe pa predstavlja kot moralno, skozi izvajanja na podlagi določenih družbenih, kulturnih pogosto tudi verskih vrednot.

ali na podlagi katerega posameznik ali skupina dobi zaznambo drugosti.³ Homofob⁴ za svoje izvajanje potrebuje posameznika ali pojav, zaznamovan s homoseksualnostjo: naj gre za samoidentifikacijo osebe, proti kateri je nasilje usmerjeno (osebe, ki so homoseksualne), ali pa za zunanje pripisovanje homoseksualnosti (osebe, ki jim je mogoče 'prilepiti' homoseksualnost). Take odzive je torej mogoče pričakovati tudi v primeru otrok iz mavričnih družin, saj je seksualnost staršev preprosto uporabiti za 'homoseksualizacijo' njihovih otrok.

Pri tem je pomembno, da se na takšen način oblikuje tudi glavni (zgolj moralni, ne pa tudi racionalni) argument proti mavričnim družinam oz. proti odraščanju otrok v mavričnih družinah. Homofob ni več nasilnejš in nestrpnejš – je nekdo, ki opozarja na blagor otroka, ki želi otroku zdravo in dobro otroštvo, ki kliče k varovanju pred starši, ki s svojo homoseksualnostjo ogrožajo otroka, in ga domnevno izpostavljajo homofobičnemu nasilju, ki ga tovrstni moralni homofob⁵ prepozna v družbi. Čeprav je moralni homofob sam generator nestrpnosti in

odzivov v družbi, na katere se sklicuje, je njegovo izvajanje učinkovito, saj s formiranjem viktimizacije otrok mobilizira čustva. Mobilizacija čustev je še zlasti učinkovita zato, ker moralni homofob pravice otrok predstavi kot nasprotno agendi odraslih, ki se po njegovi interpretaciji v klicu po enakosti družin borijo zgolj za svoje (ne pa tudi za otrokove) pravice in zadovoljevanje svojih (ne pa otrokovih) potreb. Ta perverzni preobrat predstavi starše kot nasilne, kot tiste, ki s svojo homoseksualnostjo seksualizirajo otroka in so mu torej nevarni. To seksualiziranost moralni homofob identificira (vsaj) na dva načina: kot simbolno – družbeno, torej kot kontaminacijo otroka s homoseksualnostjo staršev, ki bo prinesla negativne odzive okolja (v šoli itd.), pa tudi kot moralno in identitetno seksualizacijo, saj se njegov argument razširja tudi na strah, da se od takšnih staršev otrok ne more 'naučiti' normativne seksualnosti, tj. heteroseksualnosti.

Otroci in starši iz mavričnih družin v Sloveniji

Odnos do homoseksualnosti v Sloveniji, ki ga potrjujejo raziskave o homofobiji in ki so ga dobro ilustrirale javne razprave o Družinskem zakoniku, pomeni tudi ozadje za razumevanje, da tudi starši in otroci iz mavričnih družin lahko pričakujejo nestrpen odnos, diskriminacijo in nasilje, in zato tudi težko spregovorijo o svoji družinski realnosti. Pretekle raziskave na področju istospolnih partnerjev in družin, ki jih le-ti ustvarjajo, so bile naravnane eksplorativno: bile so odprte pomenom in temam, ki so jih intervjuvani posamezniki koncipirali kot posebej relevantne v zvezi z njihovo družinsko realnostjo. Prva raziskava je tako predstavila teme, povezane z dinamiko znotraj družine in teme, ki jasneje definirajo položaj tovrstnih družin v družbi (Sobočan, 2009). Naslednja raziskava je identificirala rastoče zavedanje o neenakem položaju in obravnavi, strategije za uveljavljanje legitimnosti tovrstnega družinskega življenja in potencialne učinke za koncepte družine in homoseksualnosti (Sobočan, 2011a). Od začetka letošnjega leta pa so na voljo tudi rezultati raziskave, ki je bila osredinjena na specifično temo v življenju mavričnih družin (Zaviršek in Sobočan, 2012). Obenem je to tudi prva raziskava pri nas, v

kateri so o svojih izkušnjah z dvema staršema istega spola ali istospolno usmerjenostjo svojih staršev spregovorili mladi. Raziskava je bila del širšega raziskovalnega projekta, kjer so raziskovalke iz Nemčije, Švedske in Slovenije⁶ raziskovale presečišče med družbo, šolo, mavričnimi družinami in otroki, ki odraščajo v njih (Streib Brzič in Quadflieg, 2011). V okviru raziskave je bilo v vseh treh državah intervjuvanih 34 otrok in 63 staršev iz mavričnih družin ter 30 strokovnjakinj in strokovnjakov.⁷

Če upoštevamo javni odnos do homoseksualnosti v Sloveniji, je očitno, da je za vsakdanje življenje istospolnih staršev značilno pričakovanje homofobičnih odzivov okolja. Da bi svoje družine in svoje otroke zavarovali pred tovrstnimi odzivi, so razvili različne oblike ravnanj, s pomočjo katerih poskušajo zaščititi svoje otroke pred odzivi nestrpnega okolja tako, kot čutijo, da je v njihovem primeru najbolje. Pri tem je pomembno, da gre za odziv na odnos in pritiske družbe, ki sporoča, da so mavrične družine nezaželena oblika družinskega bivanja – grožnja izhaja iz že omenjenega družbenega sankcioniranja neprikrite homoseksualnosti in destabilizacije ustaljenih vlog.

Čeprav je vsaka družinska zgodba o ravnanju drugačna, je bilo na podlagi 18 poglobljenih intervjujev s starši mogoče oblikovati razumevanje vsaj nekaterih strategij pri ravnanju s (pričakovano) homofobijo. Vsi starši pričakujejo homofobične odzive ali celo nasilje, hkrati pa je življenje otrok v šoli nemogoče povsem uravnavati, nadzorovati, zato se s to pričakovano nevarnostjo spoprijemajo na različne načine. Starši doživljajo nenehne pritiske, npr. da morajo 'upravičevati' in dokazovati 'primernost' svojega družinskega življenja in se boriti za priznanje starševskega statusa obeh staršev, tako na simbolni kot pravno-formalni ravni. Navedeno 'upravičevanje', dokazovanje in trud za enake možnosti so zelo zahtevni in pritiski lahko ustvarjajo tudi negotovost, strah in spodbujajo ohranjanje nevidnosti. Biti prepoznan kot »tak kot vsi« ali »normalen« po mnenju številnih staršev morda še vedno zagotavlja največ varnosti za otroke iz mavričnih družin, še posebno v okolju, ki ne prepozna in ne pozna modelov, kako naj otroci in starši iz mavričnih družin delujejo in predstavljajo svojo družino v šoli in širšem okolju. Strategije staršev je mogoče razvrstiti v tri sklope, ki razlikujejo različne pristope staršev, različne ravni razumevanja, kaj bi lahko bilo koristno za njihove družine v šoli, kaj starši iz mavričnih družin razumejo kot odprt pristop, pa tudi kako (re)konstruirajo 'normalnost'.

Strategije prehajanja⁸ pomenijo odziv na družbena pričakovanja, da mora imeti vsak otrok očeta in mamo, ker je na tak način konstruirana 'prava' družina. Tako lahko pričakujemo, da bo npr. otrok, ki živi z dvema materama in ima očeta (tj. otrok, ki je bil rojen v različnospolni skupnosti ali pa ima neanonimnega darovalca ali očeta), sprejet drugače kot tisti, ki nima očeta ali je bil spočet z anonimno darovano moško celico, saj bo lažje odgovoril na vprašanje o tem, kdo/kje je njegov oče. Način, kako svojo družino približati normativnemu vzorcu, je torej mogoč prek vključenosti biološkega očeta ali prek legitimacije družinskih odnosov skozi biološko povezanost (npr. partnerka otrokove matere je v javnem kontekstu predstavljena kot mamina sestra). S prehajanjem se družine varujejo pred 'seksualizacijo' – torej pred prepoznanjem homoseksualnosti staršev in 'mankom' enega od staršev ter posledično 'nelegitimnostjo' tovrstne družinske oblike in družinskih odnosov. Ob tem je treba poudariti, da so respondenti spregovorili tudi o nasilju in diskriminaciji otrok, ki so v šoli povedali, v kakšni družini živijo. Rigidnost in fiksi-

⁶ Raziskovalke v raziskavi, financirani iz EU-programa DAPHNE II, so bile Uli Streib-Brzič in Christiane Quadflieg (Humboldtova univerza v Berlinu), Malena Gustavson in Irina Schmitt (Univerza v Lundu) ter Darja Zaviršek, Ana M. Sobočan, Silke Bercht in Maja Pan (Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo).

⁷ Kot avtorica raziskave o starših predstavljam v tem prispevku predvsem ta del. Za razpravo o otrocih glej Zaviršek in Bercht, 2012.

⁸ Koncept prehajanja (*passing*) izhaja iz teorije Ervinga Goffmana, ki je pisal o upravljanju identitet v povezavi s stigmo.

⁹ Zaradi majhnega števila primerov se praksa na tem področju šele razvija. Kot kažejo pogovori s tistimi, ki so v postopkih posvojitve, je odsotnost drugega biološkega starša v vseh pogledih ključna. Glej tudi Sobočan, 2011b.

ranost meja sprejetega koncepta družine obenem tudi omejuje starševski status zunaj nuklearne matrice: pravno in simbolno (ne pa tudi na ravni vsakdanjih interdružinskih praks) dva starša pomenita izključenost tretjega starša (npr. v konstelaciji mati-mati-oče). To dokazuje tudi imperativ socialnih služb glede primerov posvojitve biološkega otroka partnerja ali partnerke – iz razmerja z otrokom mora biti otrokov oče izključen ne le pravno, ampak tudi fizično in simbolno.⁹ Ne le, da takšna strategija varuje družino pred homofobičnimi odzivi; gre tudi za prisilo v izbiro, kateri od staršev bo v javnem prostoru izključen, zato se starši redko odločajo za izključitev drugega biološkega starša (npr. če je bil otrok rojen v heteroseksualni zvezi).

Takšna strategija obenem perpetuira nevidnost mavričnih družin v družbi: nevidnost je tako hkrati izkušnja mavričnih družin (nevidnost v pravnem in simbolnem pomenu, otroci v slikanicah in šolskih učbenikih ne morejo najti podob svoje družinske realnosti itd.), zaradi pričakovane nestrpnosti in negativnih odzivov na neheteronormativno družinsko realnost pa privolitev v nevidnost oziroma ohranjanje nevidnosti postane tudi strategija mavričnih družin. Medtem ko strategije prehajanja pomenijo predvsem selektivni izbor, kdaj in kdo bo poznal družinsko situacijo, in so pomembne tudi zato, ker omogočajo vključenost drugega biološkega starša v družinske odnose, so strategije varovanja povezane s (polno) nevidnostjo partnerskih odnosov med odraslimi, pri čemer partnerji sploh ne prevzemajo vidnega starševskega odnosa z otrokom. Starši torej skritost svoje spolne usmerjenosti razumejo kot varovanje otrok pred tem, da bi tudi sami postali del nje; to pomeni, da nekateri starši iz strahu, da ne bi bremenili svojih otrok, niti z njimi ne spregovorijo o svojem (isto)spolnem razmerju. Ta način ravnanja je pogosto povezan tudi z vprašanji skrbništva nad otroki (strah pred tem, da bi nekdanji heteroseksualni partner zahteval polno skrbništvo nad otrokom in bil zaradi pričakovane homofobije in diskriminatornega odnosa tudi uspešen).

Tudi zato, ker se za starševske pravice ni treba bati na takšen način, se za razkritje v javnem prostoru najpogosteje odločajo starši, kjer so se otroci rodili dvema staršema istega spola in kjer gre za skupno načrtovanje družine med dvema partnerjema istega spola. Tako se npr. oba starša (biološki in socialni) razkrijeta kot otrokova starša v šoli in drugje. V raziskavi so starši, ki so bili pred otrokovimi učiteljicami razkriti kot socialni starši – partnerji bioloških staršev – poročali, da to pogosto vključuje veliko naporov, npr. biti morajo zelo aktivni v odnosu do učiteljev, ki pa so pogosto hladni, distancirani: nekateri učitelji se le s težavo privajajo na enakovredno starševsko vlogo socialnega starša, pa vendar se sčasoma in zaradi vztrajnosti starša tudi na to vlogo privadijo in jo sprejmejo. Zato starši velik pomen vidijo predvsem v 'izobraževanju' učiteljev, ker hočejo, da bi njihovi otroci v šoli lahko odkrito govorili o svoji družinski realnosti, brez nesporazumov, skrivanja ali dvomov. Ob tem so se vsi ti starši strinjali, da je zelo pomembno, kako se človek pozicionira: kot 'potencialna žrtev homofobije' ali kot 'enakovredni starš, ki želi le vse najboljše za svojega otroka, tako kot večina staršev'. Drugo, odprto pozicijo vidijo kot priložnost za doseg enakovrednega položaja in udeležnosti; hkrati pa verjamejo, da je izjemno pomembno otroka vzgajati tako, da bo samozavesten in bo imel pozitivno samopodobo.

Mladi, ki so bili intervjuvani v okviru te raziskave v Sloveniji, še niso imeli izkušnje tovrstnega 'družinskega ponosa': tudi pri njih se je kot najpomembnejša strategija pokazal molk o svoji družinski realnosti. Izkušnje mladih govorijo o tem, da je njihova okolica (vrstniki, učiteljice in učitelji v šoli, sorodstvena mreža itd.) implicitno želela, pričakovala in tudi nagrajevala tovrstni molk. Strategija prisilnega molka je tako delno zaščitila otroke in mlade pred nasiljem, obenem

pa pustila sledi v njihovem doživljanju samih sebe in odnosov z drugimi. Izkušnje otrok v vseh treh državah kažejo, da so razprti med avtonomijo (na eni strani do svojih staršev in na drugi do odklonilne okolice – vrstnikov, drugih pomembnih odraslih itd.) in lojalnostjo (enako kot prej). Koncept ‘normalnosti’ je bil namreč za vse mlade in otroke zelo pomemben: njihove strategije ravnanja z okolico in pričakovano homofobijo so bile tesno povezane z občutki ‘denormalizacije’ (Streib Brzič in Quadflied, 2011) in težnjo po sprejetosti ter željo po sprejemanju njihovih družin kot običajnih. Pripadnost je bila izjemno pomembna v obeh primerih – v svoji družini in v svoji vrstniški skupini ali drugih nedružinskih kontekstih. Kako velika je teža tega konflikta, je, kot je pokazala raziskava, odvisno od velikosti pričakovanj in pritiskov heteronormativne okolice.

Sklep

Otroci iz mavričnih družin zagotovo imajo tudi nekatere specifične izkušnje, povezane z njihovo družinsko situacijo. Gustavson in Schmitt npr. za opisovanje njihove izkušnje uporabljata izraz Stefena Lyncha, »kulturno queer« (Gustavson in Schmitt, 2011: 161): izkušnja asociativne stigmatizacije, torej stigme, ki jo pridobijo skozi ‘homoseksualizacijo’ na podlagi spolne usmerjenosti njihovih staršev in obenem tudi izkušnja asociativne pripadnosti LGBTQ skupnosti.

K razumevanju in upoštevanju vloge njihovih izkušenj lahko pripomorejo tudi nove raziskave otroštva, npr. na področju antropologije, etnografije in sociologije, ki otroštvo in otroke koncipirajo zunaj matric prilagodljivosti, uspešnosti ali viktimizacije, in skozi kritično raziskovanje razkrivajo izkušnje otrok in mladih skozi perspektivo, relevantno za njih same. Novejše raziskave otroke in mlade prepoznavajo kot družbene akterje, ki niso preprosta preslikava, žrtve ali uporniki svoji okolici ali staršem, ampak dejavno soustvarjajo pomene v družbi. Pri tem je seveda treba upoštevati tudi metodološke premisleke, povezane s tem, kako odrasli sploh razumemo, kaj je perspektiva otrok, ter z refleksijo pričakovanj otrok v zvezi z njihovo vlogo v raziskovanju (kaj predvidevajo, da se od njih pričakuje), in tudi, kot piše Caputo (1995: 33), z nenehnim zavedanjem pozicij moči med odraslimi in otroki, kadar so sogovorniki.

Naj se vrnem k trem alinejam, ki sem jih navedla v uvodu v zvezi z nedavno družbeno razpravo o družinah in otrocih: ta je pokazala, da bo za participacijo in resnično sprejemanje izkušnje otrok in otroštva treba premagati tri glavne ovire. Treba je: prepoznati otroke kot enakopravne sogovornike, kot eksperte svoje izkušnje; omogočiti varen in spodbuden prostor, kjer bodo glasovi otroštva sploh lahko spregovorili; onemogočiti zlorabo otrok kot objektov, skozi katere se uveljavljajo različne agende (ki pogosto niso nujno v korist otrok ali celo z njimi nimajo utemeljene povezave).

Literatura

- ANDERSSON, N., AMLIE, C. in YTTEROY, E. A. (2002): Outcomes for Children with Lesbian or Gay Parents. A Review of Studies from 1978 to 2000. *Scandinavian Journal of Psychology* 5: 335–351.
- BENNETT, S. (2003): Is there a Primary Mom? Parental Perceptions of Attachment- Bond Hierarchies within Lesbian Adoptive Families. *Child and Adolescent Social Work Journal* 3: 159–173.
- BREWA EYS, A. in HALL, E. V. (1997): Lesbian motherhood: The impact on child development and family functioning. *Journal of Psychosomatic Obstetrics and Gynecology* 1: 1–16.

- CAPUTO, V. (1995): Anthropology's silent 'others': A consideration of some conceptual and methodological issues for the study of youth and children's cultures. V *Youth cultures: A Cross-cultural Perspective*, ur. Vered Amit-Talai in Helena Wulff, 19–42. London/New York, Routledge.
- CHAN, R. W., RABOY, B. in PATTERSON, C. J. (1998): Psychosocial adjustment among children conceived via donor insemination by lesbian and heterosexual mothers. *Child development* 2: 443–457.
- CHAN, R. W., BROOKS, R. C., RABOY, B. in PATTERSON, C. J. (1998): Division of labor among lesbian and heterosexual parents: Associations with children's adjustment. *Journal of Family Psychology* 2: 402–419.
- CLARKE, V., KITZINGER, C. in POTTER J. (2004): Kids are just cruel anyway': Lesbian and gay parents' talk about homophobic bullying. *British Journal of Social Psychology* 4: 531–550.
- ERICH, S., LEUNG, P. in KINDLE, P. (2005): A comparative analysis of adoptive family functioning with gay, lesbian and heterosexual parents and their children. *Journal of GLBT Family Studies* 4: 43–60.
- FARR, R. H., FORSELL, S. L. in PATTERSON, C. J. (2010): Parenting and child development in adoptive families: Does parental sexual orientation matter? *Applied Developmental Science* 3: 164–178.
- FLAKS, D. K., FISHER, I., MASTERPASQUA, F. in JOSEPH, G. (1995): Lesbians choosing motherhood: A comparative study of lesbian and heterosexual parents and their children. *Developmental Psychology* 1: 105–114.
- GARTRELL, N. in BOS, H. (2010): US National Longitudinal Lesbian Family Study: Psychological Adjustment of 17-Year-Old Adolescents. *Pediatrics* 1: 1–9.
- GOLOMBOK, S. (2000): *Parenting: What Really Counts?* London, New York, Routledge.
- GOLOMBOK, S., SPENCER, A. in RUTTER, M. (1983): Children in Lesbian and Single Parent Households: Psychosexual and Psychiatric Appraisal. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 4: 551–572.
- GOLOMBOK, S., TASKER, F. in MURRAY, C. (1997): Children Raised in Fatherless Families from Infancy: Family Relationships and the Socio Emotional Development of Children of Lesbian and Single Heterosexual Mothers. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 7: 783–791.
- GUSTAVSON, M. in SCHMITT, I. (2011): Culturally queer, silenced in school? Children with LGBTQ parents, and the everyday politics of/in community and school. *Lambda Nordica* 2/3: 159–187.
- HAIMES, E. in WEINER, K. (2000): 'Everybody's Got a Dad ...' Issues for Lesbian Families in the Management of Donor Insemination. *Sociology of Health & Illness* 4: 477–499.
- KUHAR, R. (2010): *Intimno državljanstvo*. Ljubljana, Škuc.
- KUHAR, R., MALJEVAC, S., KOLETNIK A. in MAGIČ, J. (2008): *Vsakdanje življenje istospolno usmerjenih mladih v Sloveniji*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana, Legebitra.
- KUHAR, R., KOGOVIŠEK ŠALAMON, N., HUMER, Ž. in MALJEVAC, S. (2011): *Obrazi homofobije*. Ljubljana, Mirovni inštitut.
- KUHAR, R. in SOBOČAN, A. M. (2010): Družina – osnovna celica ... ideoloških spopadov. *Socialno delo* 5/6: 277–281.
- KUHAR, R., TAKACS, J. in KAM-TUCK YIP, A. (2012): Introduction to the Sociological Case Studies. V *Confronting Homophobia in Europe. Social and Legal Perspectives*, ur. Luca Trappolin, Alessandro Gasparini in Robert Wintemute, 13–20. Oxford, Portland, Hart Publishing.
- KUHAR, R., HUMER, Ž. in MALJEVAC, S. (2012): Integrated, but Not Too Much: Homophobia and Homosexuality in Slovenia. V *Confronting Homophobia in Europe. Social and Legal Perspectives*, ur. Luca Trappolin, Alessandro Gasparini in Robert Wintemute, 51–78. Oxford, Portland, Hart Publishing.
- LANSFORD, J. E., CEBALLO, R., ABBEY, A. in STEWART, A. J. (2001): Does family structure matter? A comparison of adoptive, two-parent biological, single-mother, stepfather, and stepmother households. *Journal of Marriage and Family* 3: 840–851.
- LINDSAY, J., PERLESZ, A., BROWN, R., MCNAIR, R., VAUS, D. DE PITTS, M. (2006): Stigma or Respect:

- Lesbian-parented Families Negotiating School Settings. *Sociology* 6: 1059–1077.
- AMERICAN PSYCHOLOGICAL ASSOCIATION (2005): *Lesbian e' Gay Parenting*. London, American Psychological Association.
- MAGIĆ, J. (2012): *Homofobija na naši šoli?* Poročilo. Ljubljana, Legebitra.
- MAGIĆ, J. (2008): *Povej naprej: Raziskovanje, spremljanje in beleženje primerov diskriminacije, kršitev pravic in nasilja nad istospolno usmerjenimi v Sloveniji v obdobju med novembrom 2007 in novembrom 2008*. Poročilo. Ljubljana, Legebitra.
- MAGIĆ, J., JANJEVAK, A. in KUCHAR, R. (2011): *Oprostite, gospa učiteljica, ali ste lezbijka? – Raziskovalno poročilo o položaju LGBT učiteljev v slovenskem izobraževalnem sistemu*. Ljubljana, Legebitra.
- MALJEVAC, S. in MAGIĆ, J. (2009): Pedri raus!: Homofobično nasilje v šolah. *Sodobna Pedagogika* 126: 90–104.
- HICKS, S. (2005): Is Gay Parenting Bad for Kids? Responding to the 'Very Idea of Difference' in Research on Lesbian and Gay Parents. *Sexualities* 2: 153–168.
- PARKS, C. A. (1998): Lesbian Parenthood: A Review of the Literature. *American Journal of Orthopsychiatry* 3: 376–389.
- PATTERSON, C. J. (1994): Children of the lesbian baby boom: Behavioural adjustment, self-concepts, and sex-role identity. V *Contemporary Perspectives on Lesbian and Gay Psychology: Theory, Research and Application*, ur. Beverly Greene in Gregory M. Herek, 156–175. Beverly Hills, CA, Sage.
- PERRIN, E. C. (2002): Technical Report: Co-parent Adoption or Second-parent Adoption by Same-sex Parents. *Paediatrics* 2: 341–344.
- RENER, T. (2009): Homoseksualnost in šola: stališča študentk in študentov do obravnave homoseksualnosti pri pouku. *Sodobna pedagogika* 126: 106–120.
- RICHARDSON, D. (2000): Claiming Citizenship? Sexuality, Citizenship and Lesbian/Feminist Theory. *Sexualities* 2: 255–272.
- SOBOČAN, A. M. (2009): Istospolne družine v Sloveniji. *Socialno delo* 1/3; 65–86.
- SOBOČAN, A. M. (2011a): Female same-sex families in the dialectics of marginality and conformity. *Journal of Lesbian Studies* 3: 384–405.
- SOBOČAN, A. M. (2011b): Enostranske posvojitve v istospolnih družinah v praksi socialnega dela. *Socialno delo* 6: 369–378.
- SOBOČAN, A. M. (2012): Starši iz mavričnih družin v Sloveniji. V *Mavrične družine grejo v šolo: perspektive otrok, staršev in učiteljic*, ur. Darja Zaviršek in Ana M. Sobočan, 35–50. Ljubljana, Fakulteta za socialno delo.
- STACEY, J. IN BIBLARZ, T. (2001): (How) Does Sexual Orientation of Parents Matter? *American Sociological Review* 2: 159–183.
- ŠVAB, A. in KUCHAR, R. (2005): *Neznosno udobje zasebnosti: Vsakdanje življenje gejev in lezbijk*. Ljubljana, Mirovni inštitut.
- TASKER, F. (1999): Children in Lesbian-led Families: A Review. *Clinical Child Psychology and Psychiatry* 2: 153–166.
- TASKER, F. in GOLOMBOK, S. (1997): *Growing up in a lesbian family: Effects on child development*. New York, Guilford Press.
- TUŠ ŠPILAK, N. (2010): Obravnavanje istospolnih družin v slovenskih vrtcih. *Socialno delo* 5/6: 351–360.
- TRAPPOLIN, L., GASPARINI, A. in WINTEMUTE, R. (UR.) (2012): *Confronting Homophobia in Europe. Social and Legal Perspectives*. Oxford, Portland, Hart Publishing.
- VELIKONJA, N. in GREIF, T. (2001): Anketa o diskriminaciji na osnovi spolne usmerjenosti. *Lesbo* 11/12: 15–23.

- VICTOR, S. B. in FISH, M. C. (1995): Lesbian mothers and their children: A review for school psychologists. *School Psychology Review* 3: 456–479.
- WARD, J. IN WINSTANLEY, D. (2003): The Absent Presence: Negative Space within Discourse and the Construction of Minority Sexual Identity in the Workplace. *Human Relations* 10: 1255–1280.
- WAINRIGTH, J. L., RUSSEL, S. T. in PATTERSON, C. J. (2004): Psychosocial adjustment, school outcomes and romantic relationships of adolescents with same-sex parents. *Child development* 13: 1886–1898.
- VANFRAUSSEN, K., PONJAERT-KRISTOFFERSEN, I. in BREWA EYS, A. (2002): What does it mean for youngsters to grow up in a lesbian family created by means of donor insemination? *Journal of Reproductive and Infant Psychology* 4: 237–252.
- ZAVIRŠEK, D. in BERCHT, S. (2012): Izkušnje otrok in mladih iz mavričnih družin v Sloveniji. V *Mavrične družine grejo v šolo: perspektive otrok, staršev in učiteljic*, ur. Darja Zaviršek in Ana M. SOBOČAN, 51–84. Ljubljana, Fakulteta za socialno delo.
- ZAVIRŠEK, D. in SOBOČAN, A. M. (UR.) (2012): *Mavrične družine grejo v šolo: perspektive otrok, staršev in učiteljic*. Ljubljana, Fakulteta za socialno delo.

116–127 Andrej Naterer

Cestni otroci in življenje zunaj tradicionalnih okvirov socializacije

Cestni otroci so pojav, ki ima v sodobnem svetu globalne razsežnosti. Med univerzalnimi značilnostmi cestnih otrok izstopajo distribucija po spolu, povprečna starost, specifična matrifokalna oblika primarne družine, glavni razlogi za beg na cesto in subkulturna organizacija skupine na cesti. Za cestne otroke je prav subkultura tista socialna skupina, ki je po eni strani pomemben potezni dejavnik, ki vpliva na otrokovo odločitev za beg na cesto, po drugi pa na cesti tudi simulira izostalo družino. Prek lastnega, subkulturnega sistema vrednot se med primarnim in sekundarnim habitatom cestnih otrok ustvarja konflikt, ki onemogoča ustrezno resocializacijo in reintegracijo cestnih otrok in katerega je mogoče premagati le s pomočjo integracije elementov subkulturnega socialnega sistema v resocializacijske programe.

Ključne besede: cestni otroci, življenje na cesti, subkultura, Makejevka, Ukrajina

Andrej Naterer je doktor in docent, antropolog in sociolog. Ukvarja se z antropološkim raziskovanjem cestnih otrok, sociologijo mladine in raziskovanjem različnih življenjskih stilov. Je avtor številnih znanstvenih in strokovnih člankov, znanstvene monografije *Bomži, cestni otroci v Makejevki* in prihajajočega dokumentarnega filma z istim naslovom, ter urednik zbornika *Subkulture* (andrej_naterer@hotmail.com).

128–136 Alenka Oblak

Otroci in ulica v brazilskem mestu

Cestni otroci so realnost Brazilije in raziskovalci kot najverjetnejše razloge za njihov obstoj navajajo okoliščine v družini, revščino in potrebo po sodelovanju otrok pri družinskem proračunu. Nekatere ocene števila cestnih otrok predvidevajo, da je v Braziliji ena tretjina otrok tako ali drugače povezana s cesto. Drži to za vsa brazilska mesta? V mestu Corumbá na zahodu Brazilije, kjer je avtorica med opravljanjem antropološkega terenskega dela skušala raziskati

ta fenomen, je bilo cestne otroke težko najti, kljub prepričanju domačinov, da jih je veliko. Pri tem se je soočila s klasičnim antropološkim vprašanjem: se lotiti teme z vidika raziskovalca ali z vidika domačinov?

Ključne besede: cestni otroci, otroci na cesti, Brazilija, Corumbá, antropološka raziskava.

Alenka Oblak je socialna pedagoginja, podiplomska študentka socialne in kulturne antropologije, izvajalka izobraževanja in avtorica publikacij s področja nevladnih organizacij, prostovoljstva, mednarodnih projektov, globalnega učenja, okoljske vzgoje, mladinskega dela. Ukvarja se s procesi učenja, potenciali neformalnega učenja in igre, medkulturnega sodelovanja, razvojem prostovoljstva v Sloveniji in v mednarodnem prostoru, razvojem mladinskega dela in z raziskovanjem ozadij, ki vplivajo na človekovo vedenje in čustva (alenka.oblak@gmail.com).

137–148 Ana M. Sobočan

Otroštvo pod mavrico

Raziskave, razprave in družinske realnosti

Članek posega na področje življenja družin, kjer sta oba starša istega spola in živita v partnerskem razmerju, ter implikacij za otroštvo v tovrstnih družinah. Na kratko oriše pomembnejše raziskave s tega področja in zagovarja pomen subspecializacije antropologije, etnologije in sociologije otroštva v razširitivju na raziskave izkušenj otrok iz tovrstnih družin. Avtorica se naveže tudi na trenutne razprave o družinah v javnih diskurzih, povezanih s spremembami v zakonodaji, in ob tem razpravlja tudi o homofobiji. Uvaja pojem moralnega homofoba, ki nestrpnost do homoseksualno usmerjenih oseb legitimira z domnevnimi interesi otrok. V drugem delu prispevka avtorica predstavi mednarodno raziskavo, ki je bila namenjena otrokom iz mavričnih družin in izkušnjam mavričnih družin v šoli. Navedena raziskava pomeni tudi prvo raziskavo pri nas, v kateri so o svojih izkušnjah z dvema staršema istega spola ali istospolno usmerjenostjo svojih staršev spregovorili mladi. Kot posebej relevantne za doživljanje otrok in razumevanje konteksta, v katerem živijo mavrične

družine v Sloveniji, predstavi strategije staršev pri ravnanju z (anticipiranimi) družbenimi odzivi na njihovo družinsko življenje.

Ključne besede: mavrične družine, homoseksualnost, homofobija, raziskave o mavričnih družinah, šola, otroštvo.

Ana M. Sobočan je magistra študij spola ter raziskovalka in asistentka na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani. Z raziskovanjem področja istospolnih družin se ukvarja od leta 2006, ko je opravljala prvo sistematično raziskavo na to temo v Sloveniji, od takrat je napisala več člankov, poglavij v knjigah in prispevkov, ter o temi spregovorila na kongresih, posvetih in za medije. Sicer pa je njeno osrednje raziskovalno delo vezano na etiko v socialnem delu in dileme, ki se pojavljajo v socialnodelovni praksi (AnaMarija.Sobocan@fsd.uni-lj.si).

149–164 Lilijana Burcar

Vztrajanje pri nedolžnosti otroštva

Neokonzervativizem in družbenospolna ideologija v globalno trženi mladinski književnosti

Članek poudarja, da ponovno obujanje diskurza nedolžnega otroštva nastopa kot ideološki diskurz in depolitizirana oblika govora o otrocih in otroštvu. Ta ideologija nedolžnosti v času poglobljenega razslojevanja in konsolidacije neoliberalnega kapitalizma odvrta pogled od otroka kot družbeno zaznamovane in kompleksne modalnosti, ki je tudi sam predmet medsebojno soizgradnih razrednih, rasnih, spolnih in etničnih umestitev. Pomembno vlogo pri obujanju ideologije nedolžnega otroštva ima agresivno tržena komercialna literatura, ki s ponovnim ukoreninjanjem ideologije nedolžnega otroštva na eni strani skriva in briše razgled nad družbeno specifičnostjo otroka, po drugi in komplementarni strani pa s tem manevrom otroka sočasno postavlja za odlagališče in skrito varovalo konservativnih vpisov, med drugim tudi omejujočih družbenospolnih shem.

Ključne besede: nedolžnost otroštva, neokonzervativizem, neoliberalni kapitalizem, komercialne uspešnice, spol.

Lilijana Burcar je doktorica literarnih ved in docentka na Oddelku za anglistiko in amerikanistiko Filozofske fakultete v Ljubljani. Ukvarja se s feministično teorijo in študijami spolov, socialno pravičnostjo, postkolonialnimi in neokolonialnimi študiji ter sodobno britansko in ameriško književnostjo. Je avtorica knjige *Novi val nedolžnosti v otroški književnosti: Kaj sporočata Harry Potter in Lyra Srebroust?* in številnih objav v domačih in tujih znanstvenih in strokovnih publikacijah (liljana.burcar@guest.arnes.si).

165–168 Bor Kirn

Sezamov projekt »Ulica je naša«

Projekt *Ulica je naša* temelji na dveh osnovnih silnicah. Prva je nakazujoča citizacija Ljubljane, druga pa komercializacija javnega prostora. S projektom smo skušali izpostaviti ta dva procesa in se jima tudi zoperstaviti z delovanjem, ki temelji na premisi, da javni prostor pripada vsem, da je tu za nas, za našo uporabo in da mora ostati brezplačen: projekt je torej boj za javni prostor za vse. Ta boj poteka s praktično izvedbo delavnic, s sodelovanjem z mestom Ljubljana in prek medijev, še zlasti prek svetovnega spleta.

Ključne besede: javni prostor, *Ulica je naša*, citizacija, komercializacija prostora, ustvarjalne delavnice, poseg v prostor.

Bor Kirn je filozof in sociolog kulture. Občasno dela na Združenju mladih, staršev in otrok Sezam. Ukvarja se predvsem z ekološkimi projekti in mladimi (bor.kirn@gmail.com).

Children and the street in a Brazilian city

Street children are a reality in Brazil. As the most likely reasons for their existence, researchers have cited circumstances in the family, poverty and the need for children to contribute to the family budget. Some estimates of the number of street children claim that in Brazil, one third of all children are connected to the street in some way. But is this true of all Brazilian cities? In the city of Corumbá in western Brazil, where the author attempted to research this phenomenon alongside her anthropological field work, street children were hard to find, despite the locals' belief that there are a number of them in the city. She was thus confronted with the classical anthropological dilemma: To pursue the topic from the point of view of the researcher or from the point of view of the natives?

Key words: street children, children on the street, Corumbá, anthropological research.

Alenka Oblak is a social pedagogue and post-graduate student of social and cultural anthropology. She conducts educational sessions and is the author of publications in the field of non-governmental organisations, volunteer work, international projects, global learning, environmental education, and work and young people. She works with learning processes, the potential of informal learning and play, intercultural collaboration, the development of volunteer work in Slovenia and internationally, the development of the work among young people and research into the background factors that impact a person's behaviour and feelings (alenka.oblak@gmail.com).

Children under the rainbow

Research, discussions and family realities

This article touches upon the field of the lives of families where both parents are of the same sex and living in a partner relationship and on the implications that families of this kind have for childhood. It briefly outli-

nes important research in this field and advocates for the importance of a sub-specialisation of the anthropology, ethnology and sociology of childhood which could take shape by including research on the experiences of children living in these kinds of families. The author also takes into account the current debates on families in public discourses linked to legislative changes, and in this context also discusses homophobia. She introduces the term "moral homophobia", which denotes the legitimisation of intolerance towards homosexually oriented persons by invoking the supposed interests of the child. In the second part, the author presents an international research project aimed at children from rainbow families and the experiences of rainbow families in school. This research also constitutes the first research in Slovenia in which young people speak about their experiences with two same-sex parents or the same-sex orientation of their parents. She presents the strategies used by parents in dealing with (anticipated) social responses to their family life as being especially relevant for children's experiences and an understanding of the context.

Key words: rainbow families, homosexuality, homophobia, research on rainbow families, school, childhood.

Ana M. Sobočan holds a masters degree in gender studies and is a researcher and assistant at the Faculty of Social Work of the University of Ljubljana. She has been working with research on same-sex families since 2006, when she conducted the first systematic research on this subject in Slovenia. Since then, she has authored multiple articles in both journals and books and has spoken on the subject at congresses and discussions and in the media. Her main research work focuses on ethics in social work and dilemmas that arise while practising social work (AnaMarija.Sobočan@fsd.uni-lj.si).